

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ

АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

ВАФА САМЕД ГЫЗЫ АЛИЕВА

ПОИСК ГЕРОЯ В АНГЛИЙСКОМ ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОМ
РОМАНЕ XX ВЕКА
(на материале творчества К.Уилсона, М.Спарк, Г.Грина)

5718.01– Мировая литература (английская литература)

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

Баку – 2014

Работа выполнена на кафедре мировой литературы Бакинского славянского университета.

Научный руководитель: доктор наук по филологии, профессор
Наида Джамал гызы Мамедханова

Официальные оппоненты: доктор наук по филологии, профессор
Светлана Али гызы Джебраилова

доктор философии по филологии
Азиза Гурбан гызы Мамедова

Ведущая организация: Кафедра мировой литературы
Азербайджанского государственного
педагогического университета

Защита состоится 24/10 2014 г. в _____ часов на заседании
Диссертационного совета Д.02.081 по защите диссертаций на
соискание учёной степени доктора наук и доктора философии в
Азербайджанском университете языков.

Адрес: AZ 1014, г. Баку, ул. Рашида Бейбутова, 134

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке Азербайджанского
университета языков.

Автореферат разослан _____ 2014 г.

Учёный секретарь Диссертационного
совета Д.02.081, доктор философии
по филологии, доцент

Севда Давуд гызы Вагабова

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность исследования. Настоящая диссертация посвящена творчеству видных представителей английской послевоенной литературы К.Уилсону, М.Спарк и Г.Грину, чьи книги по сей день пользуются заслуженным успехом. Писателей в первую очередь объединяет приверженность к единому художественному направлению – экзистенциализму. Однако в советском литературоведении созданные ими произведения, как правило, рассматривались с идеологических позиций, а не с точки зрения их истинной ценности. Эти писатели своим творчеством ломали привычное понимание связей человека с обществом, а их беспристрастный поиск идей, подвергался необоснованной обструкции. Поэтому переосмысление творчества этих писателей с позиций новой, свободной от догматических установок советского литературоведения представляется важным.

Рассказы, повести-притчи, пьесы и романы К.Уилсона, М.Спарк и Г.Грина отличаются особой оригинальностью в той степени, что литературоведы не могут прийти к общему знаменателю в оценке их мастерства. Этим писателей причисляют к адептам теории отчуждённости (Г.Грин); относят к течению так называемого ортодоксального символизма с синтезом экзистенции и детективного жанра (К.Уилсон); в лице М.Спарк видят представителя католического экзистенциализма с приметами модернизма и сатирического пафоса. Таким образом, очевидна неоднозначность суждений, и даже поляризация мнений в оценке названных представителей английской экзистенциальной литературы. Поэтому изучение творчества этих писателей, их воззрений, специфики их произведений актуальны и в XXI веке.

Объект исследования. Объектом исследования диссертации являются повести и романы представителей экзистенциального направления в английской литературе К.Уилсона, М.Спарк и Г.Грина.

Предмет исследования. Основным предметом исследования является герой в экзистенциальных произведениях; поиск им смысла существования, путей выхода из непростых жизненных ситуаций, а главное самого себя.

Основная гипотеза работы состоит в том, что английские писатели К.Уилсон, М.Спарк и Г.Грин, основываясь в своем творчестве на экзистенциальные идеи Ж.-П.Сартра, сумели, в то же время, переосмыслить и рационализировать экзистенциальную действительность. Их герои пытаются отыскать выход из беспросветного пессимизма и

обреченности, которые присущи большинству экзистенциальных произведений.

Степень изученности темы. О творчестве названных писателей имеется некоторая критическая литература. Среди работ обзорного характера назовём труды В.В.Ивашёвой («Что сохраняет время. Литература Великобритании 1945-1977»)¹; Н. Михальской (Предисловие к сборнику «The public image Stories»)²; Л.И.Подлипской («К проблеме социально-философского романа в английской литературе 1950-1960-х гг.»)³; Н.С.Гребенниковой («Мюриэл Спарк и традиция английской реалистической сатиры»)⁴; В.В.Сорокиной («Приёмы психологического анализа в художественной прозе Великобритании 60-70-х годов XX века»)⁵. Однако, перечисленные труды под те тезисы, которые были выдвинуты нами в разделе «Актуальность темы», в известной степени устарели и являются общей констатацией ранее приводимых фактов. Есть и более новые исследования азербайджанских, российских и в основном западно-европейских критиков.

Несмотря на достаточно большое количество литературы, посвященной повестям и романам лучших представителей английского экзистенциализма, до сих пор отсутствуют диссертации и монографии, которые носили бы обобщающий характер, акцентировали внимание филологов на экзистенциальном аспекте многогранного творчества К.Уилсона, М.Спарк и Г.Грина.

Цель и задачи исследования. Основная цель исследования заключается в разработке проблемы свободы выбора в творчестве К.Уилсона, М.Спарк и Г.Грина. Корректная постановка вопроса позволяет глубже рассмотреть историко-литературные предпосылки интенсивного сближения сартровской философии свободы выбора и литературных реми-

¹Ивашёва В.В. Что сохраняет время. Литература Великобритании. 1945 - 1977. М.: Наука, 1979, 222 с.

² Михальская Н. Рассказы Мюриэл Спарк / М. Spark. The Public Image. Stories. М.: Progress, 1976, с. 54-65.

³Подлипская Л.И. К проблеме социально-философского романа в английской литературе 1950-1960-х гг.: Автореф. канд. филол. наук. М., 1975, 22 с.

⁴ Гребенникова Н.С. Мюриэл Спарк и традиция английской реалистической сатиры: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Л., 1985, 16 с.

⁵ Сорокина В.В. Приёмы психологического анализа в художественной прозе Великобритании 60-70-х годов XX века: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 1984, 20 с.

нисценций, то есть проникновения философских идей на страницы экзистенциальных повестей и романов названных писателей.

Цель диктует решение некоторых ниже следующих задач:

1. Определение специфики английского экзистенциализма;
2. Описание некоторых фундаментальных принципов мировосприятия в творчестве К.Уилсона, М.Спарк, Г.Грина, составленных на основе раскодировки отдельных символов;
3. Раскрытие содержания понятия вины и ответственности как вспомогательного фактора в избирательной модели поведения романых героев.

Методология исследования. В настоящей работе были использованы следующие научные методы:

1. Метод объединения отдельных частных фактов в обобщённую схему типологии поведения литературных героев;
2. Метод сравнительно-сопоставительного исследования по центральной проблеме свободы выбора.

Новизна исследования заключается в том, что в нем впервые представлено системное изучение произведений К.Уилсона, М.Спарк и Г.Грина, которые прежде практически не изучались в совокупности в аспекте экзистенциального мировосприятия. Идейно-тематическое единство (своеобразие экзистенциальной манеры письма, включающей притчевые, мифологические, фантастические детективные и игровые элементы, гротеск, иронию, фарс, и т.п.) преподносится в нашем исследовании в различных ракурсах, тем самым приобретая новое и актуальное звучание. Выяснилось, что художественные приёмы, использованные авторами, по большей части связаны с проблемой выбора, а также вины и возложения личной ответственности за судьбу человечества. На этом едином стержне двух центральных проблем фактически держится всё философское мировосприятие К.Уилсона, М.Спарк и Г.Грина.

Также в исследовании впервые подвергаются комплексному рассмотрению экзистенциальные установки в творчестве М.Спарк, которая традиционно рассматривалась исследователями как сатирическая, модернистская, религиозная писательница.

Теоретическая значимость исследования. Экзистенциализм в мировой литературе, бесспорно, явление неординарное и неоднозначное. Он проповедует абсурдность человеческого существования, безысходность и бессодержательность бытия. Однако часть литераторов, историков и философов – приверженцев этого направления пытается с

индивидуальных позиций отыскать выход из беспросветного пессимизма и обречённости. В данном исследовании доказано, что Уилсон, Спарк и Грин принадлежали именно к данному крылу авторов.

Изученный нами материал может быть использован для дальнейшего исследования экзистенциальной литературы вообще и творчества К.Уилсона, М.Спарк и Г.Грина в частности.

Практическая значимость исследования. Практическое значение диссертации видится нам в том, что основные её положения и выводы могут быть использованы в ходе изучения творчества английских писателей-экзистенциалистов на соответствующих лекционных курсах филологических и исторических факультетах вузов, а также при составлении учебников и учебных пособий по зарубежной литературе XX века.

На защиту выносятся положения:

1. Английский экзистенциализм, следуя по стопам мирового течения, исконно развивался как мировидение пессимистическое. Однако правому крылу этого направления противостояли приверженцы левого, конкретнее – «оптимистического» экзистенциализма. В первую очередь это К.Уилсон, М.Спарк и Г.Грин.

2. В обыденной жизни личность не всегда осознается как экзистенция: для этого необходимо, чтобы она оказалась в пограничной ситуации, то есть перед острым выбором или даже ликом смерти. Обретая себя с экзистенциальной точки зрения, герои вышеназванных произведений впервые обретают и свою свободу.

3. Как художники-новаторы, экзистенциалисты сосредоточены не только на изучении злободневных социальных проблем, но и существенных вопросах человеческого существования. Поэтому в центре художественных опытов стоит по преимуществу не столько социальный или исторический, сколько *метафизический* герой.

4. В процессе разработки теории свободы выбора в творчестве К.Уилсона, М.Спарк и Г.Грина в сюжете как таковом обнаруживается не внешний, но глубинный внутренний подтекст, проявляющийся уже на ином смысловом уровне.

Апробация работы. Диссертация выполнена на кафедре мировой литературы Бакинского славянского университета. Основные результаты исследования отражены в восьми статьях, опубликованных в азербайджанских и зарубежных филологических сборниках, а также в тезисах докладов, представленных на двух (республиканской и международной) конференциях.

Структура диссертации. Диссертационное исследование состоит из введения, двух глав, заключения и списка использованной литературы.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Проблема эстетического идеала, синтезирующего в себе всевозможные темы, пути и способы его отражения в английской экзистенциальной литературе, как было отмечено во вводной части работы, до сих пор не является в достаточной степени изученной. Между тем обращение к этим вопросам помогает, на наш взгляд, существенным образом уточнить сложившиеся представления об особенностях этого широко распространённого в Великобритании течения, а также о своеобразии художественного метода писателей. Являясь одной из важнейших мировоззренческих и философских категорий, диалектически развивающейся и обогатившейся благодаря творчеству К.Уилсона, М.Спарк, Г.Грина и некоторых других, экзистенциальное мировидение определяло представление этих художников слова о путях преобразования реальной действительности под индивидуальным углом зрения. И без этого нельзя в полной мере говорить о вкладе названных писателей-экзистенциалистов в общественно-культурное и духовное движение своего времени, а в более широком плане – в литературный процесс Англии второй половины XX столетия.

Под данным углом зрения в настоящей диссертации и было рассмотрено творчество названных писателей. В подглаве 1.1. главы первой, которая называется «Экзистенциальное мировоззрение Ж.-П.Сартра как генерализирующий фактор идей в английском экзистенциальном романе», прежде всего, подчёркнуто, что экзистенциализм как историко-литературное направление и философское понятие провозглашён Сартром. Это мэтр учения, который не только ввёл этот термин в научный оборот, но и указал, каких философов можно отнести к данному направлению¹. Выяснено, что ещё в 1940-1950-х годах под непосредственным воздействием его суждений и воззрений развивается значительная часть европейской литературы. Появляется и сам термин «экзистенциальный роман», который приобрёл всевозможные модификации, а породившая его философия как бы раство-

¹Сартр Ж.-П. Воображаемое: феноменология психического воображения. Перевод с фр. М.Бекетовой. СПб.: Наука, 2001, с. 5.

рилась в духовной сфере, органично вошла в жизненные представления европейцев, определяя нередко позиции даже тех писателей, которые вовсе не считали себя последователями Ж.–П.Сартра. В ходе исследования были рассмотрены основы экзистенциализма и показано, что идеи Сартра оказали влияние на развитие данного направления и в английской литературе.

В ходе анализа мы пришли к выводу, что Колин Уилсон, Мюриэл Спарк и Грэм Грин приняли его философские воззрения за основу своего творчества и гармонично развили их. Так, сковывающий человека страх, испытываемые им почти повсеместно печаль и скука заставили сполна прочувствовать в английской экзистенциальной литературе отрешённость одиночества, равнодушие к людям и безразличие к жизни. Вот почему герои многих произведений, ставшие объектом анализа, оказались одинокими и морально опустошёнными, оторванными от родной почвы людьми, а рецидивы щемящей тоски как бы перекалываются на плечи других действующих лиц, только умножая их страдания.

К.Уилсон, М.Спарк и Г.Грин как наиболее яркие представители экзистенциального течения в Англии развили многие доктрины французского философа и писателя и творчески усовершенствовали их. Например, широко известен сартровский постулат: жизнь – это постоянное и непрерывное бегство от повседневности бытия с максимальной отсрочкой смерти. Отсюда им выводилась формула социального бытия, противостоящая человеку враждебностью. Страшна, быть может, и не столько сама смерть, сколько пустая, не приносящая элементарного удовлетворения жизнь.

На этом в первой главе диссертации был сделан особый упор, так как английские писатели-экзистенциалисты подхватили мысль об абсурде существования, равноправно заложенного как в смерти, так и в рождении. К тому же сартровские научные сентенции явились для интересующих нас писателей своеобразным призывом к бегству от реальной действительности. Видимо, прощев, разуверившись в возможности полезной деятельности, замкнуться в узком кругу единомышленников, «уйти в себя», (по-сартровски, убежать от проблем).

Характерно, что этот чисто функциональный, расчётливый подход со временем проникает и в область чувств, эмоций. Человек нужен лишь для механических операций. Для исполнения практических задач в социально-производственной сфере, а в рамках семейно-личностных отношений и для внутреннего развития у него не остаётся

ни времени, ни желания. Всё труднее и реже понимают друг друга близкие люди, всё острее они ощущают взаимную отчуждённость, всё чаще вспыхивают конфликты, вызванные нарушением душевных и духовных контактов. Связи между личностями оказываются весьма поверхностными, непрочными и легко рвутся.

К каким же выводам на данный счёт мы пришли в конце первого раздела работы? Чаще всего в ситуациях, в которых оказываются герои, полное общение оказывается почти недостижимым. Резкое обострение некоммуникабельности становится нормой и тяжело ранит души людей.

Так, основываясь на философии Ж.-П.Сартра и некоторых идеях, изложенных им в художественных произведениях, К.Уилсон, М.Спарк и Г.Грин продемонстрировали, в какой заметной степени в обществе постепенно накапливалось недовольство, принимающее самые разнообразные, порой причудливые формы, особенно среди молодёжи. Художественная литература 1950-1970-х годов вобрала в себя и сублимировала эти настроения всеобщей неудовлетворённости. Причём, эти гнетущие настроения вплотную передались главным персонажам английской литературы. Они могли различаться в частности благодаря индивидуальной концепции каждого из названных художников слова и субъективной системе литературных ассоциаций. Например, Г.Грин проповедовал свои значимые идеи в основном на военном материале; К.Уилсон пропагандировал собственные взгляды часто в жанре фантастического или детективного романа; М.Спарк, в свою очередь, рисовала образы людей с нравственной глухотой и клеймила их «скелетами в шкафу». Но был общий стержень: в духе экзистенциализма они не только лишены каких-либо идейно-нравственных опор и внушающих надежды идеалов счастливого будущего, но с особой обострённостью ощущают своё тотальное одиночество в том мире, где разорвались живые человеческие связи, царит функциональный рационализм и холодный расчёт.

Подглава 1.2 под названием «Зеркало противоречий – экзистенциальный феномен К.Уилсона» посвящена творчеству известного английского прозаика К.Уилсона. Его необычное творчество находится, как бы в потоке метафизического, бессознательного. Некоторые его произведения «Человек без тени», «Паразиты мозга», «Необходимое сомнение», «Философский камень» ставили перед собой задачу пропаганды последних достижений науки о человеке в жанрах

приключенческой и детективной литературы, параллельно с философскими размышлениями.

В свете этого было отмечено, что психологизм действия преступников и людей интеллектуального труда в названных романах Уилсона оказывается гораздо более сложным и запутанным, чем прозрачно выраженные Грином идеи о постепенном отчуждении человека. Здесь на передний план выходят такие силы, которые, уходя от гриновской политики, овладевают сознанием человека и даже диктуют ход истории. Так, в романе «Паразиты мозга» история одного научного открытия приводит главного героя к психозу. На это указывает не внешний пласт выражения, а внутренний, вскрывающийся только на глубинном содержательном уровне.

В связи с отмеченным в диссертации во главу угла был поставлен следующий вопрос: кто основательнее заявляет о себе в лице Колина Уилсона – художник-экзистенциалист или философ-мыслитель? Мы констатировали, что этот вопрос очень сложный и до конца не проясненный в современной филологической науке, потому что сам Уилсон по отношению к собственному творчеству путается в определениях. В ранний период своего творчества для него были одинаково характерны как повышенная восприимчивость к экзистенциальным «веяниям времени», так и строптивное несогласие отождествлять себя с каким-либо из возобладовавших чисто литературных или сугубо философских течений. Но позднее, в конце 1950-х годов, он открыто заявлял о себе как о философе в первую очередь, а затем уже как о писателе. Далее, уже в 1967 году в предисловии к изданию трактата «Посторонний»¹ он подчеркивал роль таких истин, которые можно раскрыть в произведениях искусства, но нельзя раскрыть в философских трактатах. С одной стороны, научная область, безусловно, притягивала и как бы не «отпускала» его; с другой – как художник-экзистенциалист он стремился к воспроизведению основной конструкции характеров.

Такие противоречия отразились на всем характере творчества К.Уилсона. Придерживаясь такой линии, мы указали на разработку писателем новаторской тематики в русле той экзистенциальной литературы, которая связана с проблемой современных подходов к мышлению и патологических состояний. При этом особо отмечено, научные идеи не просто оказались в центре внимания автора, но

¹Уилсон К. Посторонний. Повесть // Иностранная литература, 1968, № 2, с. 4.

прежде всего, явились опорной точкой отсчета при развитии экзистенциальных идей в оригинальном субъективном мировидении. Например, в дополнение к указанному, разобран также роман «Необходимое сомнение». В нем философ Карл Цвейг по элементарной логике рационального мышления обязан был схватить и обезвредить опасного преступника Густава Неймана за злодеяния, заведомо совершенные над лицом, находящимся в беспомощном состоянии. Но Карл скован рамками экзистенциальной логики и после длительных и изнурительных бесед со своим бывшим учеником проникается сочувствием к его преступной деятельности.

Существо дела заключалось в том, что главный литературный герой поступается традиционной моралью ради исследований головного мозга. По его мнению, медицинский препарат, высвобождающий человека от привычных рефлексов, дарит ощущение блаженной и безграничной свободы. Иными словами, философия Густава Неймана приближается к сартровской концепции раскрепощения личности, находящейся в стрессовой ситуации. Густав постоянно балансирует на грани разоблачения своей врачебной деятельности. Но, сообразуясь с аналогичными воззрениями, Карл Цвейг спасает его от преследования полиции. К. Уилсон не скрывает того, что Цвейг оказывает потенциальному преступнику медвежью услугу. Герой-спаситель, с одной стороны, проникается некоторым сочувствием к преступнику, который разуверился во всем «прекрасном и высоком», а с другой – не оправдывает его поступков.

В итоге Карл Цвейг явно запутался в своих решениях. Хитросплетения Неймана затягивают развязку, и противоречия внешнего текстового плана проявляются уже на внутреннем уровне. Подобные темы отсутствия возмездия за совершенные преступления продолжают и в некоторых других романах К.Уилсона.

Первая подглава главы второй посвящена одной из столбовых тем современной английской экзистенциальной литературы – вины и ответственности на примере повестей и романов Мюриэл Спарк. Это один из ведущих сатириков Великобритании, взявший под обстрел в основном «лучших» представителей среднего или, по словам автора, «усредненного класса». Здесь, в урбанизированных пригородах безобразия творятся с той же интенсивностью, что и в огромном шумном Лондоне.

Как и в случае с творчеством К.Уилсона и Г.Грина, М.Спарк некоторое время находилась под воздействием философии Ж.-

П.Сартра, и в полном согласии с его концепцией о личной причастности к судьбам всего человечества, выносит вердикт субъективной вины. В вину своим героям Спарк ставит, прежде всего, обывательский образ жизни со всеми вытекающими из него последствиями. Именно данный аспект становится главным объектом исследования в третьей подглаве главы второй работы, которая открывается критическим анализом повести «Баллада о предместье»¹. На затхлое болото английского снобизма и мещанства М.Спарк обрушивается всей мощью своего сатирического таланта.

Что же такого происходит в пригороде, что позволило писательнице говорить о вынесенной в заголовок острой и актуальной проблеме? В диссертации пояснено, что непосредственно название – остроумная маскировка, своего рода анаграмма, шифр которой заложен глубже топографического объекта. С одной стороны, ясно указано географическое место. С другой, из истории Великобритании известно, что практически каждый из уездных городов при столице как административная, судебная и финансовая единица во второй половине XX века был наиболее типичным выражением господствовавшего общегосударственного режима и семейного уклада жизни. Натурально изображая пригород Пекхэм Рэй, М.Спарк ненавязчиво подчеркивает его органическую связь со столицей как руководящим центром основных событий. Только живут здесь англичане из-за удаленности, по принципу поговорок «Мой дом – моя крепость» или «Вести себя тише воды, ниже травы».

Желание отгородиться стеною друг от друга свидетельствуют о глубоком влиянии теории европейского экзистенциализма на мировоззрение М.Спарк. Субъективный взгляд на общество приводит ее к необходимости смещения некоторых слоев населения. Так, «средний класс», по воззрениям Спарк, – народ «разношерстный»: это мелкие собственники и рантье, равно как и самые обычные служащие в чиновничье-бюрократическом аппарате Англии. Претендуют они в Пекхэме на роль истинной и плодотворно работающей интеллигенции. Автор создает оригинальный иронический оксюморон, соединяя в представлении вдумчивого читателя слова «интеллигенция» и «мещанство». Они органически не совместимы и являются понятиями взаимоотрицающими. Но в среде английского пригорода они,

¹Спарк Мюриэл. На публику. М.: Молодая гвардия, 1971, 318 с.

оказывается, вполне уживаются. Тем страшнее вина перед окружающими и более суровое предстоит наказание.

Острее и актуальнее проблема вины и ответственности разработана в следующей повести М.Спарк, «На публику»¹. Здесь показана пара, образцовая и любящая на публике, но при этом абсолютно ничем не связанная в будничной обстановке. На примере одной, пропитанной фальшью любви, читателям неоднократно предлагается вместе с героями остановиться на определенном решении, от которого непосредственно зависит *хороший* или *правильный* выбор. Показательно, что в подлиннике *good* и *exact* даны курсивом. Это не случайно, и было специально оговорено в диссертации. Этическая оценка варьируется в пределах хорошего поступка (с позиции общетипологической нравственности в представлении самого автора и части честной британской интеллигенции) и правильного решения (с точки зрения условностей, принятых теми людьми, которые выражают конкретно-исторический тип морали). Ясно, что тот или иной выбор ответственный, потому что от него зависят судьбы многих людей, а не только отдельной семейной ячейки. М.Спарк с глубокой иронией замечает, что большинство ее современников склонно к последнему решению.

Это находит отражение в поведении главных героев этой повести – Аннабелл и Фредерика Кристоферов. Лишь внешне благочинная чета «держится на плаву общества». В реальности супруги вполне могли бы разойтись по многим приметам несходства характеров, не говоря уже о тривиальной причине полного отсутствия чувств. Вероятно, это и был бы выбор *good с happy end*, однако, *non-exact*, так как в глазах публики и профессиональных рекламодателей они становились объектом осмеяния и презрения. С одной стороны, Фредерик завидует успехам супруги-актрисы почти патологически. С другой, обывательское мышление героини писательница заклеила с беспощадной категоричностью.

Несмотря на отвращение, которое однозначно вызывают эти герои, их действия в обстановке хаоса и полнейшей растерянности можно объяснить экзистенциальными наклонностями самой писательницы. А именно, согласно теоретическим воззрениям М.Хайдеггера и Ж.-П.Сартра, основным состоянием бытия в мире абсурда является *страх* перед сложной и непонятной ситуацией. Он словно высвобождает человека от гнетущих условностей действительности и тем

¹Там же.

самым позволяет достигнуть в некоторой степени свободы выбора в своих поступках. Выбор собственных будущих действий чаще всего оборачивается возложением на себя же самого личной ответственности за всё свершённое или потенциально возможное. Иными словами, по идее философов, это и есть выбор самих себя.

На этом аспекте и делает основной упор Спарк при вынесении приговора за «вину» людей, подлежащих, по её мнению, морально-этической обструкции. Этот выбор, подгоняемый общим состоянием животного страха, как раз и подталкивает Кристофера к совершению необдуманных и жестоких поступков, ибо в действительности он растерял все ценностные ориентиры. Поясним, что избираемые личностью пути и средства достижения какой-либо реальной цели существенны лишь с субъективной точки зрения, с позиций собственной заброшенности в этот противоречивый мир. Объективный же со стороны окружающих выбор, основанный исключительно на страхе, как правило, приводит к моральному краху, идейному разложению личности и даже к ее физической гибели, что, как видим, и происходит с Кристофером. Так что все его поступки, на наш взгляд, регламентированы Спарк с учётом всех изложенных фактов.

Так мы пришли к выводу, что в главных произведениях М.Спарк вина и ответственность идут «рука об руку», и всем от писательницы достаётся по заслугам.

Следующая подглава 2.2 главы второй посвящена проблеме отчуждения в творчестве видного представителя экзистенциального направления – Грэма Грина. Она называется «Проблема отчуждения в творчестве Г.Грина». Автор таких широко известных в Великобритании романов, как «Человек внутри» (1929), «Тихий американец» (1932), «Суть дела» (1939), «Стамбульский экспресс» (1935), «Меня создала Англия» (1936), «Доверенное лицо» (1939), «Ведомство страха» (1943) и других прежде всего зарекомендовал себя как признанный мастер политической прозы. Однако, как было выяснено, в некоторых из них экзистенциальные мотивы стойко давали о себе знать.

В чём это конкретно проявляется? В ряде перечисленных романов несложно почувствовать и увидеть на вполне конкретных примерах, что английский писатель оперирует отдельными экзистенциальными категориями. Скажем, тема вины и ответственности перекликается с экзистенциализмом Мюриэл Спарк; грусть и одиночество большинства героев напоминают финальные сцены ранних сочинений Франсуазы Саган; фрагментарность повествования близка притчевой

системе изложения материала в романах и новеллах Уильяма Голдинга; стержневой тезис «Мы за всех и вся в ответе», бесспорно, следствие философии Ж.-П.Сартра; наконец, романы Грина мягко оттеняют лиризм, давая некоторую надежду на лучшее будущее, что, по нашему мнению, сближает его с экзистенциальными произведениями Колина Уилсона. Более того, при внимательном прочтении его произведений можно видеть, в какой заметной степени экзистенциальные мотивы являются ярким отражением проблемы отчуждения, той, что вынесена в заголовок подглавы. Особенно ясно это можно наблюдать в романе «Тихий американец»¹, что и явилось основным предметом нашего исследования.

Настоящая проблема не была рождена на пустом месте, а явилась итогом длительных и мучительных размышлений автора над судьбами человечества. Сопутствовал тому исторический период, сопровождавшийся мировыми катаклизмами. Установлено, что «Тихий американец» органично вытекает из тех сложных и актуальных вопросов, которые вставали перед Г.Грином на протяжении всей жизни и, естественно, требовали ответа. Однако не всегда эти ответы находились легко и просто, многие рождались в мучениях. Более или менее успешно писатель пытался разобраться в сложном клубке противоречий, которые возникали из основ самой действительности.

Какие же факторы позволили английскому художнику слова решить обозначенную проблему в экзистенциальном ключе? В первую очередь это тягостные раздумья автора о том ненавистном ему общественном строе, который позволил развязать несправедливую войну сильнейших держав с малым восточным государством, бойню, как сам определял Г.Грин, несущую не только гибель людей, но и внутреннюю опустошенность. Эта мысль первоначально отчётливо выразилась в отчуждении личности к обыденным мирским проблемам. Из этого следует, что бремя, которое выпало на долю раннего Г.Грина, словно придавило английского прозаика грузом тяжёлых, сумбурных и невиданных в мировой истории катаклизмов. Вторая Мировая война, в которой он принял самое деятельное участие, а не остался романтически настроенным сторонним наблюдателем, унесла миллионы человеческих жизней. Печальная статистика погибших оставила печать растерянности перед безумием человечества, которое

¹ Грин Грэм. Тихий американец. Наш человек в Гаване. Комедианты. Романы. М.: Правда, 1986, 703 с.

позволило ввергнуть себя в пучину этих бед. И Г.Грин не раз задумывался над тем, кто же в конечном итоге ответит за все эти чудовищные преступления перед человечеством.

Эти размышления под экзистенциальным углом зрения и нашли свое отражения в названном произведении. Одним из характерных «отчужденцев» выступил центральный действующий герой Олден Пайл – американский агент в Сайгоне. В диссертации выписан его портрет, и он состоит из эпитетов с отрицательным подтекстом, которые и заслуживает. Так перед читателем амбициозный анти-герой одиночка. Слова «тихий», или «тихоня», словно ярлык, намертво закрепились за ним как «школьная кличка». Осторожный на словах и прячущийся за чужими спинами Пайл вечно «вмешивался не в своё дело».

Анализируемая проблема отчужденности ярче всего обнаруживает себя в реальных злодеяниях, творимых Пайлом. Именно они находятся в постоянном центре внимания как автора «Тихого американца», так и нашего исследования. Связанный выгодными для него, хотя и постыдными обязательствами, герой незначительное, мелкое, и обыденное старается облекать в формы трагические и патетические. Например, всерьёз выдаёт себя за последователя передовых идей и воззрений, ярим врагом официальной религии, однако, выступающим за «естественную религию», претендующий на роль законодателя общественного мнения, но, тем не менее, умывающего руки после очередного террористического акта и т.д. Нами было подчеркнuto, что такое фарисейство ясно свидетельствует о двуличии Пайла, который, облачившись в одежды лжи и лицемерия, сам себя словно подталкивает к «опасному пределу вещей».

В чём это выражается? Прежде всего в том, какое зло, по мнению Г.Грина, несёт в себе этот человек. Изготавливая пластмассовые бомбы, вкладываемые в обычные велосипеды, Пайл думает, что «завлекается невинной игрой». Цена этой игры находит своё подтверждение в одном из эпизодов романа, когда гибнут случайные люди. Только забрызганный кровью ботинок безмолвно свидетельствовал о его личном участии в человеческой трагедии. Однако взрыв на площади окончательно укрепляет трезво мыслящих людей в том, что Олдону Пайлу и его сподвижникам не место на земле. Теракт обнажает гражданскую позицию автора по отношению к международным войнам вообще. Дело в том, что сам Грин был принципиальным противником развязанной против Вьетнама бойни.

Такая философия отражается и на героях. Но если некоторые другие персонажи Г.Грина в подобной ситуации ощущают только свою растерянность, то Олден Пайл, напротив, полностью отчуждён от содеянного зла. Полагаем, что автор «Тихого американца» высвечивает линию поведения Пайла с фатальным предопределением его бесславной гибели (свои же вместе с правозащитниками и убили его за то зло, что он причинил) вполне осознанно.

Ренегатство Пайла на протяжении всего повествования для читателей не является неожиданным. «Тихие» фразы говорят громче банальных слов, потому что он всегда подспудно интересовался только собственной персоной и жаждал военных отличий. Пытаясь отыскать нравственное оправдание своим безнравственным поступкам, Олден Пайл приводит доводы, соответствующие мере его собственного падения, не осознаваемые им на подсознательном уровне. Тем самым любой его аморальный поступок словно бы отрешён от общественных заповедных понятий. Однако глубина его постепенной отчуждённости от мира людей, реально ищущих свободы и справедливости в военных условиях, на наше усмотрение, от этого только возрастает.

Заключительная подглава диссертации посвящена вопросам изучения и восприятия экзистенциализма в азербайджанском литературоведении. По существу – это дополнительный раздел, повествующий о принципиально новаторских тенденциях в теории литературы и практике азербайджанских писателей.

Итак, европейский экзистенциализм, поистине ставший флагманом самовыражения ортодоксальных мыслей, оказался в советском Азербайджане крайне опасным и одиозным явлением. Даже в смежных диссертационных работах имена писателей-приверженцев этого направления и их духовных прародителей М.Хайдеггера, Ж.-П.Сартра и других сознательно из научного текста изгонялись. Но при внимательном рассмотрении можно заметить, что в современной азербайджанской литературе существует некоторое количество работ, отмеченных печатью экзистенциализма. Кроме того, в некоторых национальных учебниках и учебных пособиях, хрестоматиях по зарубежной литературе XX века или в программах, составленных на основе профильных предметов филологических факультетов вузов Азербайджана, есть упоминания об отдельных английских писателях-экзистенциалистах.

За подтверждением необходимых фактов мы обратились в первую очередь к трудам Г.Х.Кулиева, Н.Дж.Мамедхановой, коснувшихся темы экзистенциализма во французской литературе, а также Г.И.Ахмедова, Э.З.Самедова, А.А.Исмаиловой, Х.И.Алиевой, в работах которых рассматривается творчество интересующих нас английских авторов.

В диссертации Э.Самедова – «Английская литература в Азербайджане (Проблемы англо-азербайджанских связей)» – непосредственно говорится об истоках и дальнейшем развитии современной английской литературы. Определённое внимание Э.Самедова сконцентрировано на творчестве У.Голдинга, А.Мёрдок, К.Уилсона.

В заслугу Э.З.Самедова, по нашему мнению, следует также поставить перспективы изучения английской литературы в Азербайджане, учитывая и экзистенциальное направление, в основном представленное романами У.Голдинга. Кроме того, критик назвал и некоторые другие труды, в которых он подметил отдельные упоминания либо краткие сведения об английских писателях-экзистенциалистах.

В монографии А.Исмаиловой «Молодежь и средний класс в произведениях английских писателей 60-х-70-х гг. XX в.» рассматривается широкий круг писателей Великобритании второй половины XX века. Критик затрагивает тему экзистенциальной направленности произведений К.Уилсона, Г.Грина, А.Мердок, У.Голдинга, Дж.Фаулза. Особое внимание в работе уделено творчеству М.Спарк.

Особо стоит отметить кандидатскую диссертацию Х.Алиевой «Экзистенциальная проблема в английской литературе XX века (на основе творчества А.Мердок, У.Голдинга, И.Гусейнова и Ю.Самедоглу)», которая на сегодняшний день является наиболее обширным исследованием английского экзистенциализма в Азербайджане.

Параллельно с этим в нашем исследовании рассматривается творчество азербайджанского писателя Льва Аскерова, в произведениях которого просматриваются экзистенциальные мотивы. Его творчество еще не было объектом литературоведческого исследования. С этой целью мы завершили настоящее исследование кратким обзором научно-фантастической повести Л.Аскерова «Рукопись доктора Преображенского», в которой нам удалось отыскать отголоски экзистенциальных мотивов.

В заключении делаются выводы и обобщения, вытекающие из проведённого исследования. А именно:

1. В диссертации в обобщенном виде представлена теория свободы выбора как одного из центральных понятий экзистенциальной философии Ж.-П.Сартра. Доказано, что попытки поиска героями линии поведения осуществляется посредством того самого выбора, который герои, зачастую, вынуждены принять, оказавшись в «пограничной ситуации»;

2. Наряду с центральной темой свободы выбора в произведениях К.Уилсона, М.Спарк и Г.Грина затрагиваются темы вины, ответственности и одиночества;

3. Писатели-экзистенциалисты сосредоточены не только на решении злободневных социальных проблем, но и на вопросах человеческого существования, поэтому в своих произведениях они рассматривают героя метафизически;

4. Хотя в своих произведениях отмеченные авторы и не смогли полностью избежать мистификации, пессимизма и иррациональности, присущих экзистенциальному направлению, однако в их произведениях (в особенности у К.Уилсона) они почти никогда не переходят в отчаяние и полную безысходность.

Основное содержание работы отражено в следующих публикациях:

1. Сравнительный анализ творчества У.Голдинга и А.Мердок // *Elmi xəbərlər*. Bakı: ADU, 2008, № 4, s.279-283

2. Тема противоречий в произведениях К.Уилсона // Молодой ученый. Иркутск-Чита, 2009, № 2, с.102-104

3. Концепт “животного инстинкта” в произведениях У.Голдинга // *Вестник Казахского гуманитарно-технического университета*. Серия филолог. науки. Астана, 2010, № 7, с. 15-20

4. Философия экзистенциализма в романе С.Белоу «Между небом и землей» // *Dil və ədəbiyyat*. Bakı: BDU, 2011, № 2 (78), s. 202 -205

5. Тема вины и ответственности как основной аспект творчества М.Спарк / "Ümummilli lider Heydər Əliyevin səğəncamı ilə ali məktəbimizə universitet statusu verilməsinin 10 illiyinə həsr olunmuş xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri" III Respublika elmi konfransı. Bakı: ADU, 2010, s. 276 -278

6. Романы Г.Грина как отражение гражданской позиции и жизненных приоритетов автор//*Filologiya məsələləri*. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Bakı: Elm və təhsil, 2011, № 9, s 334-345

7. Нравственный выбор как центральная тема в произведениях Г.Грина / Международная заочная конференция «Филология и лингвистика: проблемы и перспективы». Челябинск, 2011, с. 8 -11

8. Влияние европейского экзистенциализма на азербайджанскую литературу // *Тағйев охулары*. Bakı: Mütərcim, 2011, s. 331-336

9. Влияние философских идей Ж.-П.Сартра на английскую литературу середины XX века // *Межкультурные коммуникации*. Тбилиси: 2012, № 17, с.107-111

10. Модификации проблемы вины и ответственности в ранних произведениях М.Спарк // *Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri*. Bakı: BSU, 2012, № 1, s. 138-141.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

VƏFA SƏMƏD QIZI ƏLİYEVƏ

XX ƏSR İNGİLİS EKZİSTENSİAL ROMANINDA QƏHRƏMAN
AXTARIŞI
(K.UILSON, M.SPARK, Q.QRININ YARADICILILQLARI ƏSASINDA)

5718.01 – Dünya ədəbiyyatı (ingilis ədəbiyyatı)

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2014

İş Bakı Slavyan Universitetinin Dünya ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir

Elmi rəhbər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Naidə Camal qızı Məmmədخانova

Rəsmi opponetlər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Svetlana Əli qızı Cəbrayilova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Əzizə Qurban qızı Məmmədova

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Dünya ədəbiyyatı kafedrası

Müdafiə __24/10__ 2014-cü il saat____da Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.081 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küç., 134

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2014-cü ildə göndərilmişdir.

D.02.081 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Sevda Davud qızı Vahabova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Dissertasiya İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı ingilis ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən Kolin Uilsonun, Myuriel Sparkın və Qrem Qrinin yaradıcılığına həsr edilmişdir. Onların kitblardan bugün də müvvəffəqiyyətlə istifadə olunur. Bu yazıçıları ilk növbədə vahid bədii cərəyana – ekzistensializmə meyl və həvəs birləşdirir. Onların əsərləri keçmiş sovet ədəbiyyatşünaslığında bir qayda olaraq, əsl dəyəri baxımından yox, ideoloji mövqedən araşdırılmışdır. Bu əsərlər insanın cəmiyyətlə əlaqələrinə dair mövcud dünya-baxışının şablon normalarını qırıb dağıdır, onların mayasını təşkil edən ideyalar isə, heç bir əsas olmadan boş hay-küylə gözümçixdiyə salınırdı. Ona görə də bu yazıçıların yaradıcıqlarının Sovet ədəbiyyatşünaslığının doqmatik qanunlarından azad olan yenidüşüncə tərzii ilə təhlil olunması zəruridir.

K.Uilsonun, M.Sparkın və Q.Qrinin hekayələri, ibrətamiz povestləri, pyes və romanları orijinallığı ilə o dərəcədə seçilir ki, ədəbi tənqid bu günədək onların bədii dəyərinin verilməsində vahid rəyə gələ bilmir. Bu yazıçıları tərki dünyalıq, tənhalıq nəzəriyyəsinin tərəfdarları sırasında görür (Q.Qrin); ekzistensialist və detektiv janrın sintezi ilə vəhdət halında təzahür edən ortodoks simvolizm cərəyanına aid edir (K.Uilson); M.Sparkın şəxsində isə modernizm və satirik pafos əlamətləri ilə təzahür edən katolik ekzistensializmin nümayəndəsini görürlər. Beləliklə, ingilis ekzistensialist ədəbiyyatının adı çəkilən nümayəndələrinə qiymət verilməsində baxışların birmənalı olmaması və hətta, qütb şəklində bir-birinə əks mövqedən səsləndirilməsi göz qabağındadır. Ona görə də bu yazıçılar, onların dünyagörüşü, özünəməxsusluqları və əsərləri XXI əsrdə də aktualdır.

Tədqiqatın obyektii. Tədqiqatın obyektii K.Uilson, M.Spark və Q.Qrinin povest və romanlarıdır.

Tədqiqatın predmetii. Tədqiqatın əsas predmetini ekzistensial əsərlərdə qəhrəman, habelə onun özünü dərkətmə düşüncəsi və mürəkkəb həyat vəziyyətlərindən çıxış axtarışları təşkil edir.

İşin əsas fərziyyəsi. İngilis yazıçıları K.Uilson, M.Spark və Q.Qrin öz yaradıcılıqlarında J.-P.Sartnın ekzistensial ideyalarına əsaslanarkən, eyni zamanda, ekzistensial gerçəkliyi düzgün dərk edə və rasionallaşdırma bilməmişlər. Onların qəhrəmanları əksər ekzistensial əsərlərinə məxsus olan hədsiz bədbinlik və taleyə mülilikdən çıxış axtarmağa çalışırlar.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi. Adı çəkilən yazıçıların yaradıcılığı haqqında bir sıra tənqidi ədəbiyyat mövcuddur. Xülasə səciyyəli işlər sırasında V.V.İvaşevanın (“Vaxt nəyi hifz edir. 1945-1977-ci illər Böyük Britaniya ədəbiyyatı”)¹; N.Mixalskayanın (“The Public Image Stories” müntəxəbatına ön söz)²; L.N.Podlipskayanın (“1950-1960-cı illər ingilis ədəbiyyatında sosial-fəlsəfi roman problemlərinə dair”)³; N.S.Qrebennikovanın (“Myuriel Spark və ingilis realist satirasının ənənələri”)⁴; V.V.Sorokinanın (“XX əsrin 60-70-ci illər Böyük Britaniya bədii nəsrində psixoloji təhlil üsulları”)⁵ əsərlərini göstərmək olar.

Lakin, adı çəkilən əsərlər bu dissertasiyada “Mövzunun aktuallığı” bölməsində irəli sürdüyümüz tezislərə uyğun gəlmir, müəyyən dərəcədə köhnəlmişdir və yazıldığı dövrdən əvvəl göstərilən faktların ümumi təkrarından ibarətdir. Doğrudur, Azərbaycan, Rusiya və əsasən Qərbi Avropa tənqidçilərinin daha yeni işləri də var.

İngilis ekzistensializminin ən yaxşı nümayəndələrinin povest və romanlarına kifayət qədər çoxlu sayda ədəbiyyat həsr edilməsinə baxmayaraq, indiyədək filoloqların diqqətini Q.Qrinin, K.Uilsonun və M.Sparkın çoxcəhətli yaradıcılığının ekzistensial aspekti üzərində cəmləyən və ümumiləşdirici xarakter daşıyan dissertasiya və monoqrafiyalar yoxdur.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. K.Uilson, M.Spark və Q.Qrinin yaradıcılığında seçim azadlığı probleminin araşdırılması tədqiqatın əsas məqsədidir. Məsələyə düşünülmüş münasibət Sartrın seçim fəlsəfəsi ilə ədəbi təsirlərin intensiv yaxınlaşmasının tarixi-ədəbi köklərini, yəni adı çəkilən yazıçıların əsərləri təmsalında ekzistensialist povest və roman səhifələrinə fəlsəfi ideyaların nüfuz etməsi şəraitini və əsaslarını dərinlən araşdırmağa imkan verir.

¹Ивашёва В.В. Что сохраняет время. Литература Великобритании. 1945 - 1977. М.: Наука, 1979, 222 с.

² Михальская Н. Рассказы Мюриэл Спарк / М. Spark. The Public Image. Stories. М.: Progress, 1976, с. 54-65.

³ Подлипская Л.И. К проблеме социально-философского романа в английской литературе 1950 – 1960-х гг.: Автореф. канд. филол. наук. М., 1975, 22 с.

⁴ Гребенникова Н.С. Мюриэл Спарк и традиция английской реалистической сатиры: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Л., 1985, 16 с.

⁵ Сорокина В.В. Приёмы психологического анализа в художественной прозе Великобритании 60-70-х годов XX века: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 1984, 20 с.

Məqsəd aşağıdakı bəzi məsələlərin həlli zərurətini qarşıya qoyur:

1. İngilis ekzistensializminin xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
2. K.Uilson, M.Spark və Q.Qrinin yaradıcılığında, ayrı-ayrı rəmzlərin gizli mənasını açmaq yolu ilə tərtib edilmiş, bəzi fundamental dünyanı dərk etmə prinsiplərinin təsviri.

3. Roman qəhrəmanlarının seçim modelində yardımçı faktor kimi təqdir və məsuliyyət anlayışlarının məzmununun açılması.

Tədqiqatın metodları. Bu işdə aşağıdakı elmi metoddan istifadə edilmişdir:

1. Ayrı-ayrı xüsusi fərdi faktları ədəbi qəhrəmanların davranış tipologiyasının ümumiləşdirilmiş sxemində birləşdirmə metodu.

2. Diqqət mərkəzində olan seçim azadlığı problemi üzrə müqayisə-tutuşdurma yolu ilə tədqiqat metodu.

Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, K.Uilson, M.Spark, Q.Qrinin əsərləri dünyanın ekzistensial dərki baxımından tədqiq edilir, ilk dəfə ümumilikdə sistemli şəkildə öyrənilir. İdeya və mövzu vəhdəti (ibrətəməz hekayət, mifoloji, fantastika, detektiv və oyun elementləri, grotesk, ironiya, fars və s. daxil olmaqla ekzistensialist yazı üslubunun özünəməxsus cəhətləri) tədqiqatımızda müxtəlif mövqelərdən təqdim edilir, beləliklə də yeni və aktual səslənir. Tədqiqatda aydın olmuşdur ki, müəlliflərin istifadə etdikləri bədii priyomlar daha çox seçim problemi və günahvəşəxsi məsuliyyətlə bağlıdır. Diqqət mərkəzində duran hər iki problemin əslində bir vahid təməl üzərində bərqərar olması K.Uilson, M.Spark və Q.Qrinin dünyanı dərk etmə fəlsəfəsinin əsasını təşkil edir.

Eyni zamanda dissertasiyada indiyə qədər ənənəvi olaraq satirik, modernist, dini yazıçı kimi təqdim olunan M.Sparkın yaradıcılığı ilk dəfə ekzistensialist nöqteyi nəzərdən tədqiqata cəlb olunur.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. Ekzistensializm dünya ədəbiyyatında heç şübhəsiz, adi və birmənalı hadisə deyildir. O insan mövcudluğunun absurdluğunu, bədbinliyini, məişətinin mənasızlığını təsvir edir. Lakin bəzi ədiblər, tarixçilər və filosoflar bu situasiyadan çıxmaq, pessimizmdən azad olmaq üçün fərdi münasibətlərini axtarırlar. Bu dissertasiyada tədqiqatçı K.Uilson, M.Spark və Q.Qrini məhs həmin qrupa daxil olan müəlliflər hesab edir.

Araşdırmaya cəlb etdiyimiz məsələ gələcəkdə ekzistensial ədəbiyyatın, habelə K.Uilson, M.Spark və Q.Qrinin yaradıcılığının öyrənilməsində nəzəri mənbə ola bilər.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti bizə belə görünür ki, onun əsas müddəaları və nəticələri ali məktəblərin filologiya və tarix fakültələrinin müvafiq mühazirə kurslarında ingilis ekzistensialist yazıçılarının yaradıcılığının öyrənilməsi gedişində, həmçinin XX əsr xarici ədəbiyyat üzrə dərslilər və tədris vəsaiti tərtib edilərkən istifadə olunabilir.

Müdafiəyə əşğıdəki müddəalar çıxarılır:

1. İngilis ekzistensializmi bu ümumdünya cərəyanının izi ilə gedərək, lap əvvəldən pessimist dünyabaxışı kimi inkişaf etmişdir. Lakin bu cərəyanın sağ, pessimist qoluna qarşı sol, konkret olaraq, «optimist» ekzistensializmə meyilli və tərəfdar olanlar dəyanətlə çıxırdılar. İlk növbədə bunlar Q.Qrin, K.Uilson və M.Spark idi.

2. Şəxsiyyət gündəlik həyatda heç də həmişə ekzistensiya kimi dərk edilmir. Bunun üçün o, iki yol ayrıcında, yəni kəskin seçim qarşısında və hətta, ölümlə üz-üzə durmalıdır. Adı çəkilən yazıçıların əsərlərinin qəhrəmanları özlərini ekzistensial baxımdan fəda edərək, ilk dəfə həm də özlərinin azadlığına nail olurlar.

3. Ekzistensialistlər novator sənətkar olmaq etibarını ilə öz diqqətlərini yalnız, günün vacib sosial problemləri üzərində deyil, həm də insan varlığının zəruri məsələləri üzərində cəmləşdirirlər. Buna görə də bədii qələm təcrübələrinin mərkəzində sosial və ya tarixi qəhrəmanlardan daha çox metafizik qəhrəmanlar durur.

4. K.Uilson, M.Spark və Q.Qrinin yaradıcılığında azadlıq seçimi nəzəriyyəsinin işlənməsi prosesində əsərlərin süjet xəttində zahiri görünüşü deyil, artıq başqa anlam səviyyəsində daha dərin, daxili qatlar üzə çıxır.

İşin aprobasiyası. Dissertasiya işi Bakı Slavyan Universitetin dünya ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmiş, müzakirə olunmuş və onun müdafiəyə təqdim edilməsi tövsiyə olunmuşdur. İşin ayrı-ayrı müddəaları Respublika konfranslarındakı məruzələrdə, eləcə də bir sıra məqalə və tezislərdə öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya işi girişdən, üç fəsildən, nəticə və istifadə edilmiş əsərlərin siyahısından ibarətdir.

DISSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

İngilis ekzistensialist ədəbiyyatında müxtəlif mövzuları özündə sintez edən estetik ideal problemi, bu idealin əks olunma yolları və üsulları, tədqiqat işinin *giriş hissəsində* göstəriləyi kimi, indiyədək kifayət qədər öyrənilməmişdir. Halbuki, bu məsələlərə nəzər yetirmək, Böyük

Britaniyada geniş yayılmış bu cərəyanın xüsusiyyətləri, həmçinin yazıçıların bədii üslubunun özünəməxsus cəhətləri haqqında yaranmış təsəvvürləri, zənnimizcə, əhəmiyyətli dərəcədə dəqiqləşdirməyə kömək edər. K.Uilson, M.Spark, Q.Qrin, və bir sıra digər yazıçıların yaradıcılığı sayəsində dialektik inkişaf yolu keçmiş və zənginləşmiş ekzistensialist dünyabaxışı ön mühüm dünyagörüşü və fəlsəfi kateqoriyalardan biri olaraq, real gerçəkliyi sırf fərdi baxış bucağı altında dəyişdirmə yolları barədə həmin söz sənətkarlarının təsəvvürlərini müəyyən etmişdir. Bunu nəzərə almadan, onların yaşadıkları dövrün sosial-mədəni və mənəvi irəliləyişinə, daha geniş mənada isə, XX əsrin ikinci yarısında İngiltərədə ədəbi prosesə verdikləri töhfə barədə tam mənada danışmaq olmaz.

Adı çəkilən yazıçıların yaradıcılığı bu dissertasiyada məhz həmin baxış bucağı altında nəzərdən keçirilmişdir. *1.1 yarım fəsil* “J.-P.Sartrın dünyagörüşü ingilis ekzistensial ədəbiyyatında ideyaların ümumiləşdirici amili kimi” adlanır. Bu yarım fəsildə hər şeydən əvvəl qeyd edilmişdir ki, ekzistensializm tarixi-ədəbi cərəyan və fəlsəfi məfhum kimi Sartr tərəfindən bəyan edilmişdir. O, bu nəzəriyyənin ustası olmaq titulu ilə ekzistensializm terminini nəinki elmi mühitə daxil etmiş, həm də göstərmişdir ki, bu cərəyana hansı filosofları aid etmək olar.¹ İzah edilmişdir ki, hələ 1940 – 1950-ci illərdə Avropa ədəbiyyatının mühüm bir hissəsi bilavasitə onun mülahizə və fikirlərinin təsiri altında inkişaf edirdi. «Ekzistensial roman» termininin özü də o vaxtlar meydana gəlmiş, cürbəcür modifikasiyalara uğramış, onu doğuran fəlsəfə isə sanki mənəvi mühitdə ərimiş, avropalıların həyat haqqında düşüncələrinə üzvi şəkildə qovuşmuş, hətta, özlərini heç də Jan Pol Sartrın davamçıları hesab etməyən yazıçıların da mövqeyini müəyyənləşdirmişdir. Beləliklə, ekzistensializmin kökləri aşkara çıxarılmış və sübut edilmişdir ki, fransız alimi və nəzəriyyəçisi ingilis ədəbiyyatında da bu cərəyanın əsas ideyalarının bir növ katalizatoru olmuşdur.

Doğrudur, müəllif bu mütəfəkkirin ayrı-ayrı nəzəri müddəalarında təzahür edən nöqsan və çatışmazlıqlara da göz yuma bilməzdi. Bununla belə, Sartrın nəzəri müddəaları peyğəmbərcəsinə bir uzaqgörənliyə malik idi və Avropanın ekzistensialist ədəbiyyatına, özəlliklə bu cərəyanın hüduqlarında yaradılmış ingilis romanına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir. Buna görə də birinci fəsildə birmənalı şəkildə iqrar edilir ki, K.Uilson, M.Spark və Q.Qrinonun fəlsəfi görüşlərini öz yara-

¹ Сартр Ж.-П. Воображаемое: феноменология психического воображения / Перевод с фр. М. Бекетовой. СПб.: Наука, 2001, с. 5.

dıcılıqlarının məhək daşı kimi qəbul etmiş və harmonik şəkildə inkişaf etdirmişlər. Belə ki, insanı sıxan qorxu, hər an onun qisməti olan kədər və üzüntü ingilis ekzistensialist ədəbiyyatında tənhalığın tərkiidünyalıq dərəcəsinə, adamlara etinasızlıq və həyata laqeydliyin acısını sözün tam mənasında dadmağa məcbur edir. Elə buna görə də, təhlil obyektinə olan bir çox əsərlərin qəhrəmanları tənha və mənən düşgün, öz doğma yurdundan ayrı, didərgin vəziyyətə düşmüşlər. Zaman-zaman baş qaldıran xiffət və həsrət hissləri isə başqa surətlərin çiyinlərinə yüklənir və onların onsuz da az olmayan iztirablarını bir qədər də artırır.

Diqqəti cəlb edən odur ki, K.Uilson, M.Spark və Q.Qrin ingilis ədəbiyyatının görkəmli, ən parlaq nümayəndələri kimi fransız filosofu və yazıçısının bir çox doktrinalarını sadəcə olaraq inkişaf etdirməmiş həm də yaradıcı sürətdə təkmilləşdirmişlər. Məsələn, Sartrın belə bir postulatı geniş yayılmışdır: həyat gündəlik güzərandan daima və fasiləsiz qaçıb uzaqlaşmaqdan və beləliklə, ölümün vaxtını maksimum uzatmaqdan ibarətdir. Buradan da o, insana düşmən mövqedən qarşı duran sosial varlıq formulunu işləyib hazırlamışdır. Bəlkə də ölümün özü o qədər qorxulu deyil, nə qədər ki, puç, mənasız, heç bir təminat gətirməyən həyat.

Dissertasiyanın birinci fəslində bu fikir xüsusi vurğulanır. Belə ki, ingilis ekzistensialist yazıçılar istər ölümdə, istərsə də doğumda yarımbarı payı olan varlığın mənasızlığı haqqında fikrin davamçıları olmuşlar. Üstəlik, Sartrın elmi nəsihətləri bizi maraqlandıran yazıçılardan ötrü real gerçəklikdən qaçmaq və bu qaçışı ümumiləşdirmək üçün bir siqnal vasitəsi oldu. Görünür, faydalı əmək fəaliyyətinə inamı itirdikdən sonra həmfikirilərlə məhdud dairədə “özünə qapanmaq” (Sartra görə, problemlərdən qaçmaq) daha asandır. Onlar ictimai azadlığı daha çox, daha tez-tez şəxsi azadlıq kimi qəbul edirdilər.

Səciyyəvi haldır ki, bu xalis funksional, qənaətcil yanaşma vaxt ötdükcə hisslər, emosiyalar aləminə də nüfuz edir. İnsan yalnız mexaniki əməliyyatlar üçün lazımdır, ictimai-istehsalat və ya ailə-şəxsi münasibətlər çərçivəsində praktik vəzifələri yerinə yetirmək üçün onun nə vaxtı, nə də istəyi qalır. Ən yaxın adamlar bir-birini get-gədə daha çətin və nadir hallarda anlayır, qarşılıqlı soyuqluğu daha kəskin hiss edir, ruhi və mənəvi əlaqələrin pozulması ilə kəskinləşən nifaq halları daha tez-tez baş qaldırır. Şəxsiyyətlər arasında əlaqələr olduqca səthi, davamsız olur və çox asan qırılır.

Tədqiqat işinin birinci bölməsinin sonunda biz bu barədə nə kimi nəticələrə gəlmişik? Qəhrəmanların düşdükləri vəziyyətlərdə gümrah,

fəal əlaqələr bir çox hallarda demək olar ki, əlçatmaz olur. Əlaqələrin kəsilməsinin kəskin şəkil alması, soyuqqanlılığın şiddətlənməsi norma-maya çevrilir və adamların ruhuna ağır yara vurur.

Sartrın fəlsəfəsinə və onun bədii əsərlərində ifadə edilmiş bəzi ideyalarına əsaslanaraq, K.Uilson, M.Spark və Q.Qrin cəmiyyətdə, xüsusən gənclər arasında ən müxtəlif şəkillərə düşən, bəzən əcaib hallar alan narazılığın nəzərəcarpacaq dərəcədə tədricən nə cür artdığını göstərmişlər. 1950–1970-ci illərin bədii ədəbiyyatı bu kütləvi narazılıq əhval-ruhiyyəsini canına hopdurmuş və oxuculara anlaşıqlı şəkildə bədii təsvir vasitələri ilə izah edə bilmişdir. Həm də, ingilis ekzistensialist yazıçıların fikrincə, bu əzici əhval-ruhiyə o dövrki ingilis ədəbiyyatının əsas personajlarının ən gözəçarpan xarakterik xüsusiyyətlərini təşkil etmişdir. Onların fərqi yalnız həmin söz ustadlarının hər birinin fərqi konsepsiyasına və ədəbi-bədii assosiasiyaların subyektiv sistemə uyğun olaraq, xırda detallar şəklində təzahür edə bilər. Məsələn, Q.Qrin özünün mühüm ideyalarını əsasən hərbi material vasitəsilə yayır; K.Uilson öz görüşlərini daha çox fantastik və ya detektiv roman janrında təbliğ edir; M.Spark isə öz növbəsində, mənəvi cəhətdən kar adamlara “şkafdakı skelet” damğası vururdu. Lakin bu obrazları bir ox ətrafında birləşdirən cəhət də var: onlar eksistensializm ruhuna uyğun olaraq, nəinki hər hansı bir ideya-mənəvi dayaqdan və xoşbəxt gələcəyə dair ümid verə biləcək ideallardan məhrumdurlar, üstəlik, canlı insani əlaqələrin qırıldığı, funksional səmərə, soyuq hesablamalar və dumanlı ümidlər hökm sürən bir aləmdə özlərinin sosial tənhalığını daha şiddətli bir kəskinliklə duyur və hiss edirlər.

1.2. yarımfəsil “Təzadlar güzgüsü – K.Uilsonun ekzistensial fenomeni kimi” adlanır. Bu yarımfəsil K.Uilsonun yaradıcılığına həsr edilmişdir. “Qaranlıqda mərasim”, “Qətlin ensiklopediyası”, “Soxoda gəzib-dolaşarkən”, “Kölgəsiz adam”, “Zəruri şübhə”, “Şüşə qəfəs”, “Beyinin parazitləri”, “İksir” və s. romanların müəllifi ekzistensial mövqedən, adda-budda fəlsəfi düşüncələrini də qatmaqla, elmi-fantastik və detektiv janrlara meylini daha açıq nümayiş etdirmişdir.

Bununla bağlı qeyd edilmişdir ki, Uilsonun adıçəkilən romanlarında cinayətkarların və intellektual əmək adamlarının əməllərinin psixologizmi Q.Qrinin şəffaflıqla, aydın təsvir etdiyi ideyaya - insanın tədricən tənhalığa yuvarlanması ideyasına nisbətən daha mürəkkəb, daha dolaşıqdır. Burada ön plana elə qüvvələr çıxır ki, Qrinin yürütdüyü siyasətdən üz döndərməklə, insanın şüuruna sahib olur və hətta, tarixin gedişatını diqtə edirlər. Xoşagəlməz bir adamın cəmiyyətdən ayrı

düşməsindən ibarət cılız bir fakt deyil, son nəticədə böyük və mühüm ümumiləşdirməyə çevrilən bir özəl hadisə təsvir edilir. Məsələn, “Beyinin parazitləri” romanında bir elmi kəşfin əldə edilməsi əhvalatı əsas qəhrəmanı psixoz vəziyyətinə salır. Buna diqqəti cəlb etmək üçün yazıçı öz məqsədinə təsvirin zahiri qatlarını deyil, məzmunun yalnız dərin qatlarını təşkil edən bədii təsvir vasitələrinə üz tutmaqla nail olur.

Göstərilənlə əlaqədar, dissertasiyada əsas etibarını ilə belə bir sual qoyulur: Kolin Uilsonun simasında kimin daha çox yeri var: ekzistensialist təsvir ustasının, yoxsa, mütəfəkkir filosofun? Biz təsdiq edirik ki, bu, mürəkkəb sualdır və müasir filologiya elmində sonadək aydınlaşdırılmamışdır. Çünki, Uilson özü öz sənətkarlığı ilə bağlı qərar verməyə çətinlik çəkirdi. Yaradıcılığının ilkin çağlarında onun üçün istər “dövrün ekzistensial əlamətlərinə” yüksək həssaslıq, istərsə də adının üzə çıxan təmiz ədəbi və ya xalis fəlsəfi cərəyanların birinə aid edilməsinə şiltaq bir narazılıq eyni dərəcədə səciyyəvi bir hal idi. Lakin, sonralar, 1950-ci illərin axırlarında o, açıq şəkildə özünü əvvəl filosof, sonra isə yazıçı kimi qələmə verməyə başladı. Daha sonra, artıq 1967-ci ildə “Kənar şəxs”¹ traktatının ön sözündə o, incəsənət əsərlərində aşkarlanana bilən həqiqətlərin rolunu ön plana çəkir və göstərirdi ki, bu həqiqətlərin mahiyyətini fəlsəfi traktatlarda açmaq mümkün deyil. Bir tərəfdən, şübhəsiz, elmi sahə onu cəlb edir və bir növ “əldən buraxmır”, digər tərəfdən isə o, xarakterlərin əsas daxili məziyyətlərini ekzistensialist təsvir ustası kimi, inandırıcı bədii vasitələrlə yaratmağa can atırdı.

Bu cür ziddiyyətlər K.Uilson yaradıcılığının bütöv xarakterində öz əksini tapmışdır. Biz bu xətti davam etdirərək, təfəkkürə müasir yanaşmanın və patoloji vəziyyətlərlərin doğurduğu problemlərlə bağlı olan ekzistensialist ədəbiyyat məcrasında yazıçının novator mövzular işləyib hazırladığını göstərmişik. Eyni zamanda, xüsusi qeyd edilmişdir ki, elmi ideyalar müəllifin diqqət mərkəzində heç də təsadüfən yer tutmamış, hər şeydən əvvəl, orijinal subyektiv dünyabaxışında ekzistensializm ideyalarının inkişafının başlanğıc mərhələsi üçün təməl çıxış nöqtəsi rolunu oynamışdır. Məsələn, göstərilənə əlavə olaraq, həmçinin “Zəruri şübhə” romanı da təhlil edilmişdir. Bu əsərdə filosof Karl Sveyq rasioanal idrakın elementar məntiqinə görə, təhlükəli bir canını köməksiz, naçar vəziyyətdə olan bir şəxsə qarşı qəsdən etdiyi cinayətlərə görə tutmalı və zərəsizləşdirməli idi. Lakin, ekzistensial məntiq çərçivəsində qapanıb

¹ Уилсон К. Посторонний. Повесть // Иностранная литература, 1968, № 2, с. 4.

qalmış Karl keçmiş tələbəsi ilə dəfələrlə uzun, üzücü söhbətlərdən sonra onun cinayətkar fəaliyyətinə rəğbətlə yanaşmağa başlayır.

İşin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, bədii əsərin baş ədəbi qəhrəmanı insan beynini tədqiq etmək yolunda ənənəvi əxlaqdan üz döndərir. Onun fikrincə, insanı alışdığı reflekslərdən qurtara bilən tibbi preparat şirin və intəhasız azadlıq duyğusu bəxş edir. Başqa sözlə, Qustav Neymanın fəlsəfəsi, ruhi sarsıntı vəziyyətində olan şəxsin psixi tarazlığını bərpa etməsi, mənəvi buxovlardan azad olması barədə Sartr konsepsiyasına yaxınlıqdır. Axı, Qustav hər an özünün həkimlik fəaliyyətinin ifşa olunacağı təhlükəsi ilə yaşayır. Lakin, analogi düşüncələrə uyğun fikir yürüdən Karl Sveyq onu polis təqibindən xilas edir. K.Uilson heç də gizlətmir ki, Sveyq potensial cinayətkara kömək edərkən, əslində qaş qayırdığı yerdə göz çıxarıb. Xilaskar qəhrəman bir tərəfdən, hər cür “gözəlliyə və mənəvi yüksəkliyə” inamını itirmiş cinayətkara xəlif bir rəğbət hissi ilə yaşayır, digər tərəfdən, onun əməllərinə də bəraət qazandırmır.

Nəticədə Karl Sveyq öz qərarlarında əməlli-başlı dolaşığa düşüb. Neymanın kələkbazlığı nəticəni uzadır və mətnin zahiri görünüşündə baş verən ziddiyyətlər artıq daxili səviyyədə açılır. Çünki, “xilaskar” bilmərrə cinayətkarın tərəfindədir. İşlənmiş cinayətə görə müvafiq cəza verilməməsi barədə oxşar mövzular K.Uilsonun bəzi başqa əsərlərində də davam etdirilir.

İkinci fəslin 2.1. yarım fəslə müasir ingilis ekzistensialist ədəbiyyatının ən əsas mövzularından birinə - Myuriel Sparkın povestlərinin və romanlarının timsalında təqsir və məsulliyət hissi probleminə həsr edilib. Biz öz seçiminizi keçmiş sovet tənqidində olduqca az diqqət yetirilmiş bir yazıçının yaradıcılığına bilərəkdən salmışıq. Mütəxəssis filoloq və sınavi oxucu onun yaratdıqları barədə yalnız 1980-ci illərin ortalarına aid olan iri həcmli əsərlərinin tərcümə materialları əsasında mühakimə yürüdə bilər. Onun əsərlərinin tənqidi təhlilinə monoqrafiya xarakterli əsərlərdə daha az diqqət yetirilib. Halbuki, Spark, Böyük Britaniyanın müasir ədəbiyyatında əsasən orta, yaxud müəllifin öz sözü ilə desək, “ortalaşdırılmış sinfin” “ən yaxşı” nümayəndələrini hədəfə almış öncül satiriklərdən biridir. O, janrın xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla göstərə bilmişdir ki, milli mənsubiyyətə görə məskunlaşmış şəhəratrafi qəsəbələrin urbanizasiya həddlərində baş verən biabırçılıqlar intensivliyinə görə nəhəng və səs-küylü Londondan heç də geri qalmır.

K.Uilson və Q.Qrin bədii yaradıcılığında olduğu kimi, M.Spark da bir vaxtlar Sartr fəlsəfəsinin təsiri altına düşmüşdü və onun, bütün bəşəriyyətin taleyinə şəxsi aidiyyət konsepsiyasına tam uyğun olaraq,

subyektiv təqsirə görə ittiham irəli sürürdü. Sparkın fikrincə, subyektin bəd əməlinə görə təqsirinin kənardan gözdən qaçırılması bütün günahların və onlara görə məsuliyyətin ilkin səbəbidir və bütün bunları obivatel həyat tərzini doğurur. Məhz bu aspekt dissertasiya işinin ikinci fəslin üçüncü yarım-fəslinin tədqiqat obyektinə çevrilir. Həmin yarım-fəsil “Şəhər civarı haqqında ballada”¹ povestinin tənqidi təhlili ilə başlayır. Əsərdə M.Spark özünün satirik istedadını var gücü ilə ingilis snobizmi və meşşanlığının üfunət qoxuyan bataqlığına doğru yönəldir.

Şəhər civarında nə baş verir ki, yazıçını fəslin başlığına çıxarılmış kəşgin və aktual problem barədə danışmağa vadar edir? Dissertasiyada aydınlaşdırılır ki, bilavasitə əsərin adının özü hazırcavab və ağıllı adamlara xas olan maskalanma əlamətinin nişanəsidir, bir növ anaqramdır ki, şifri topoqrafik obyektədən çox dərin qatlarda basdırılmışdır. Bir tərəfdən coğrafi yer dəqiq göstərilir, digər tərəfdən, Böyük Britaniyanın tarixi göstərir ki, XX əsrin ikinci yarısında qəza şəhərlərinin hər biri inzibati, məhkəmə və maliyyə vahidi olaraq, hakimiyyətdə olan ümumdövlət rejiminin və ailə həyat ukladının ən tipik ifadəçisi idi. M.Spark şəhər civarındakı Pexhem Rey qəsəbəsinin bədii təsvirini verərkən, əsas hadisələrə rəhbərlik edən bir mərkəz olaraq paytaxtla onun üzvi surətdə bağlı olmasını oxucuya çox ehmallıqla çatdırır. İntəhası, uzaq düşüklərinə görə, ingilislər burada “Mənim evim mənim qalam”, yaxud “Aydan ari, sudan duru” məsələsinə uyğun prinsiplərlə yaşayırlar. Əxlaqsızlıq və əyyaşlıq, dava-dalaşla şantaj və s. rüsvayçılıqlar haqlı olaraq ədalətli ittiham irəli sürülməsinə gətirib çıxarır.

Lakin, əsərdə göstərilirdiyi kimi, yerli əhalinin bir-birindən aralı düşmək istəyi, Sparkın dünyagörüşünə Avropa ekzistensializmi nəzəriyyəsinin dərin təsirinə dəlalət edir. Cəmiyyətə subyektiv nəzər onu əhalinin bəzi təbəqələrini bir-birinə qatmağa sövq edir. Məsələn, Sparkın nöqtəyi-nəzərinə görə “orta sinif” müxtəlif tərkibli adamlardan – xırda sahibkar və rantyelərdən (kapitalın rentası – faizi ilə yaşayanlar), həmçinin, ingiltərənin məmur-bürokratiya aparatının ən adi qulluqçularından ibarətdir. Onlar Pexhemdə xalis və məhsuldar çalışan ziyalılar adlanmağa iddiaçıdırlar. Müəllif ayıq oxucunun təxəyyülündə “ziyalı” və “meşşan” sözlərini birləşdirməklə orijinal istehzalı bir oksyumoron yaratmışdır. Halbuki, bu sözlər bir-birini məntiqi cəhətdən təkzib edən, bir araya sığmayan, üzvi surətdə birləşə bilməyən anlayışları ifadə edir. Lakin, ingilis şəhəratrafi qəsəbələr mühitində, sən demə, bu anlayışlar

¹ Мьюриэл Спарк. На публику. М.: Молодая гвардия, 1971, 318 с.

əməlli-başlı yola gedir və hətta, bir-birini tamamlayır. Təkcə elə buna görə, bu xisləti daşıyanların onları əhatə edən adamlar qarşısında təqsiri daha dəhşətlidir və daha sərt cəza olacağı şübhəsizdir.

Təqsir və məsuliyyət problemi M.Sparkın “Camaata görünmək xatirinə”¹ adlı növbəti povestində daha kəskin və aktual tərzdə işlənib oxucuların nəzərinə çatdırılmışdır. Burada camaatın gözü qabağında nümunəvi, bir-birini guya sevən, amma evdə, gündəlik adı həyatda heç nə ilə qətiyyətə bağlı olmayan ailə cütünü təsvir edilmişdir. Beləcə, başdan-ayağa saxtakarlıqdan yoğrulmuş zahiri bir sevgi timsalında dəfələrlə belə bir zərurət təklif edilir ki, oxucu ilə birlikdə müəyyən bir mövqə üzərində qərar tutulsun. Elə bil qərar ki, *yaxşı* və ya *düzgün* seçim bilavasitə o qərardan aslıdır. Bu sözlər arasında müəyyən fərq vardır. Buna görə də orijinalda *good* və *exact* kursivlə verilmişdir. Bu, təsadüfi deyil və dissertasiyada xüsusi qeyd edilir. Bir var ümumtipoloji mənəviyyət mövqeyindən qəbul edilən *yaxşı əməl*, bir də var, konkret-tarixi mənəviyyət normalarını daşıyan adamların qəbul etdikləri şərtliliklər baxımında *düzgün qərar*. Müəllifin və vicdanlı Britaniya ziyalılarının bir qisminin fikrincə, etik qiymət bu iki mahiyyətin həddləri arasında dəyişir. Aydınadır ki, həm birinci, həm də ikinci seçim məsuliyyətlidir. Çünki, təkcə bir ailə ocağının deyil, bir çox adamların talei bu seçimdən aslıdır. M.Spark acı bir istehza ilə göstərir ki, onun müasirlərinin çoxu ikinci qərarın tərəfdarıdır.

Povestin baş qəhrəmanları Annabell və Frederik Kristoferlərin rəftarı da araşdırılan nəzəriyyəni təsdiq edən amillərdəndir. Yalnız zahirən ehtirama layiq ər-arvad “cəmiyyətin nəzərində sayılır”. Reallıqda isə onlar xasiyyətlərinin tutmadığını göstərən bir çox əlamətlərə, üstəlik, bayağı bir səbəbə - aralarında heç bir hiss olmadığına dair görə çoxdan boşanmalı idilər. Bəlkə də bu, *happy end* sonluqlu *good* olardı, lakin *Non-exact*. Çünki, camaatın və peşəkar reklam ustalarının gözündə onlar gülüş və nifrət obyektinə çevrilirdilər. Bir tərəfdən Frederik aktirisa olan arvadının uğurlarına patoloji paxıllıq hissi bəsləyir, digər tərəfdən isə, yazıçı Annabellin obivatel təfəkkürünü amansız bir qəddarlıqla damğalayır.

Qəhrəmanın birmənalı şəkildə nifrət oyatmasına baxmayaraq, kaos nə tam çaşqınlıq şəraitində onun hərəkətlərini həmin obrazı yaradan yazıçının özünün ekzistensial meyilləri ilə izah etmək olar. Belə ki, M.Haydeggerin və J.-P.Sartın əqidələrinə görə, puçluq və mənasız-

¹ Yenə orada.

lıq dünyasında varlığın əsas mövculduq halı mürəkkəb və anlaşılmaz şərait qarşısında *qorxu* hissindən ibarətdir. Bu hiss, insanı gerçəkliyin sıxıcı şərtliliklərindən sanki azad edir və bununla da onun, əməllərində müəyyən dərəcədə seçim azadlığı əldə etməsinə imkan verir. İnsanın gələcək əməllərinin seçimi nəticə etibarı ilə, bütün elədiklərinə və potensial eləmək imkanlarına görə elə öz üzərinə şəxsi məsuliyyət götürməsinə gətirib çıxarır. Başqa sözlə, filosofların ideyasına görə, varlığının qiymətini dərk etməklə özünü sayıb seçmək elə bundan ibarətdir.

Spark, onun fikrincə, əxlaqi-etik obstruksiya olunası adamların “təqşirinə” görə onlara ittiham irəli sürərkən məhz bu aspektə söykənir. Heyvani bir qorxu hissini törətdiyi ümumi vəziyyətdən onsuz da qaçıb qurtara bilməyən Kristoferi də məhz bu seçim düşünülməmiş və qəddar əməllərə təhrik edir; çünki əsl həqiqətdə o, az-çox dəyər kəsb edən bütün istiqamətləri itirmişdir. Aydınlaşdıraq ki, hər hansı bir real məqsədə nail olmaq üçün şəxsin seçdiyi yollar və vasitələr yalnız subyektiv baxımdan, insanın bu ziddiyyətli dünyada başlı-başına buraxılma həddini göstərən mövqedən əhəmiyyətlidir. Obyektiv cəhət isə budur ki, əhatəmizdə olanlar tərəfindən yalnız qorxuya əsaslanan seçim adətən şəxsin mənəvi iflasına, ideya pozğunluğuna və hətta ayrı-ayrı fərdlərin fiziki məhvə gətirib çıxarır və biz görürük ki, bütün bunlar Kristoferin başına gəlir. Belə ki, Spark, zənnimizcə, onun bütün əməllərini və taleini, göstərilən faktları nəzərə almaqla, doğru-düzgün müəyyənləşdirmişdir.

2.2. *yarımfəsil* ekzistensializm cərəyanının digər görkəmli nümayəndəsi Qrem Qrinin yaradıcılığında tənhalıq probleminə həsr edilmişdir. Böyük Britaniyada məşhur olan “İnsan öz daxilində” (1929), “Sakit amerikalı” (1932), «İşin mahiyyəti» (1934), «İstanbul ekspresi» (1935), “Məni İngiltərə yaradıb” (1936), “Müvəkkil” (1939), “Qorxu idarəsi” (1943) və s. kimi əsərlərin müəllifi hər şeydən əvvəl özünü tanınmış siyasi nəsr ustası kimi göstərmişdir. Lakin, müəyyən edilmişdir ki, bu əsərlərin bəzilərində eksiztensial motivlər özünü aşkar şəkildə büruzə verir. Bu, konkret olaraq nədə təzahür edir?

Sadalanın romanların bəzilərində intuitiv səviyyədə hiss etmək və hətta, tam konkret misallarda görmək olur ki, ingilis yazıçısı ayrı-ayrı eksiztensialist kateqoriyalardan istifadə edir. Məsələn, günah və məsuliyyət mövzusu Myuriel Sparkın eksiztensializmi ilə səsleşir; qəhrəmanların çoxunun kədəri və tənhalığı Fransuaza Saqanın erkən əsərlərinin final səhnələrini xatırladır; təhkiyənin fraqmentar xarakteri Uilyam Qoldinqin roman və novellalarında materialın ibrətamiz hekayələr şəkildə verilməsinə yaxındır; təməl prinsipi olan “Biz hamı uğrunda və

hamı da cavabdehdir” tezi heç şübhəsiz, Sartr fəlsəfəsinin təsiridir; nəhayət, Qrinin romanları lirizmi yüngülcə gücləndirir və daha yaxşı gələcəyə bəzi ümidlər verir ki, bu da, bizim zənnimizcə, onu K.Uilsonun ekzistensialist əsərlərinə yaxınlaşdırır. Qrinin əsərlərini diqqətlə oxuyan hər kəs görür ki, onun ekzistensialist motivləri yarımfəslin başlığına çıxarılmış tənhalıq problemini necə parlaq əks etdirir. Bunu, xüsusən, tədqiqatımızın burada əsas predmeti olan “Sakit amerikalı”¹ romanında görmək olar.

Bu problem boş yerdə yaranmamış, bəşəriyyətin taleyi ilə bağlı müəllifin uzun və əzablı düşüncələrinin nəticəsində, dünyada baş verən kataklizmlərlə dolu bütöv bir tarixi dövr ərzində meydana gəlmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, «Sakit amerikalı» romanı Q.Qrini bütün həyatı boyu düşündürən və təbii ki, doğru cavab tələb edən mürəkkəb, eyni zamanda aktual şübhə və sualların üzvi surətdə yaranmış əks-sədasıdır. Lakin bu sualların cavabı heç də həmişə asan və sadəliklə deyil, bir çox hallarda ağrılar, əzablar içində tapılırdı. Yazıçı gerçəkliyin əsaslarının özündən doğan ziddiyyətlər burulğanından az-çox uğurla baş çıxarmaq cəhdi ilə yazıb-yaratmışdır.

Bəs hansı amillər qeyd olunan problemi ekzistensializm məcrasında həll etmək üçün ingilis yazıçısına vasitə olmuşdur?! Bu amillər sırasında ilk növbədə, Q.Qrinin özünün də nifrət etdiyi sosial quruluşla bağlı onun ruhunu sarsıdan ağır düşüncələri göstərmək lazımdır. Ən güclü dövlətlərin kiçik bir Şərq ölkəsinə qarşı, müəllifin öz sözü ilə desək, qanlı qırğın müharibəsi, özü də, nəinki adamların kütləvi məhvinə, həm də daxili dağıntılara bəis olan ədalətsiz bir müharibə açmasına imkan verən məhz bu quruluş idi. Bu fikirlər, şəxsiyyətin gündəlik dünyəvi problemlərdən təcrid olunub, tənhalıq girdabına yuvarlanmasında açıq-aşkar təzahür edirdi.

Deyilənlərdən belə çıxır ki, erkən Qrinin qismətinə düşmüş ağır, mənasız və bəşər tarixində indiyədək görünməmiş kataklizmlərdən ibarət çəkilməz yük onu sanki, məngənə kimi sıxırdı. İkinci Dünya müharibəsində isə o, romantik hisslərə qapılıb döyüş meydanını kənardan seyr edən müşahidəçi deyil, müharibənin ən fəal iştirakçılarından biri olub və bu dəhşətli qırğının törətdiyi amansızlıqları öz gözləri ilə görüb. Tarixçilərin hesablamalarına görə, bu müharibədə 50 milyondan çox adam həlak olub. Həyatını qurban verənlərin hüznü statistikası

¹ Грин Грэм. Тихий американец. Наш человек в Гаване. Комедианты. Романы. М.: Правда, 1986, 703 с.

özünü fəlakətlər girdabına qərq etməyə imkan verən bəşəriyyətin düşüncəsizliyi müqabilində Qrini şaşırma həddinə çatdırmışdı. Yazıçını müharibə cəbhələrində daim düşündürən bir sual ona rahatlıq vermir-di: bəşəriyyət əleyhinə törədilmiş bu vəhşi cinayətə görə nəticə etibarlı ilə kim cavab verəcək?!

Bu düşüncələr ekzistensializm süzgəcindən keçirilərkən, adı çəkilən əsərin məzmununa çevrilmişdir. Romanda tənhalığın ən xarakterik daşıyıcılarından biri kimi əsas iştirakçılardan olan əsərin qəhrəmanı – Sayqonda Amerika agenti Olden Payl çıxış edir. Dissertasiyada onun portreti dolğun ifadələrlə təsvir edilmişdir. Əslində bu obraz sətiraltı mənası mənfi çalarlar daşıyan əlvan epitetlərə layiqdir və oxucunun gözləri qarşısında iddialı, adamayovuşmaz və tənha bir antiqəhrəman canlanır. «Sakit» və ya «yerəbaxan» sözləri sanki, bir lövhə olaraq, «məktəb ləqəbi» kimi onun alınına yazılmışdır. Danışığında ehtiyatlı, əməllərində daim özgələrin arxasında gizlənən Payl daim özünə aid olmayan işlərə baş qoşur.

Özü üçün sərfəli, əslində isə xəcalət törədən rüsvayçı öhdəliklərlə buxovlanmış əsərin qəhrəmanı əhəmiyyətsiz, xırda, lakin gündəlik adı hadisələri faciə və ya patetika formasına salmağa çalışır. Məsələn, cidd-cəhdlə özünü mütərəqqi ideyaların və baxışların ardıcılı, rəsmi dinin qatı düşməni, “təbiət dininin” isə tərəfdarı və bu keyfiyyətlərlə ictimai rəyin qanunvericisi roluna iddialı bir adam kimi qələmə verməyə çalışır, bununla belə, növbəti terror aktından sonra heç nə olmamış kimi, yaxasını kənara çəkir və s. Biz xüsusi vurğulamışıq ki, bu cür ikiüzlülük açıq-aşkar göstərir ki, Payl yalan və riyakarlıq libasına bürünərək özü-özünü “gerçəkliklərin uçurum həddinə” sürükləyir.

Bu, nədə təzahür edir? Hər şeydən əvvəl Q.Qrinin fikrincə, onun öz içində nə qədər şər-xəta daşımada. Plastik bombalar düzəldərkən Payl güman edir ki, “zərərsiz bir oyunla əylənir”. Bu oyunun qiyməti romanda təsadüfi adamların həlak olduğu bir epizodda özünü göstərir. Yalnız qan çilənmiş ayaqqabı tayı bu insan faciəsində Paylın şəxsən iştirakına lal şahidlik edir. Lakin meydana törədilmiş bu partlayış ayıq fikirli adamları qəti şəkildə inandırır ki, Olden Payla və onun əlinə silah verənlərə bu həyatda yer yoxdur. Təsvir edilən terror aktı müəllifin ümumiyyətlə beynəlxalq müharibələrə münasibətdə vətəndaşlıq mövqeyini üzə çıxarır. Məsələn buradındadır ki, Qrin özü Vyetnam əleyhinə açılmış bu qanlı qırğının prinsiplial əleyhdarı idi.

Bu səciyyəli fəlsəfə digər qəhrəmanların da xarakterinə öz təsirini göstərir. Lakin, Q.Qrinin bəzi digər personajları buna oxşar şəraitdə

özlərinin varlığını bir çaşqınlıq bürüdüyünü duyurlarsa, Olden Payl, əksinə, iradəsindən asılı olmayaraq, törətdiyi müsibətdən özünü tam təcrid etməklə, heç bir xəcalət çəkmir Zənn edir ki, “Sakit amerikalı” romanının müəllifi Paylın xarakterinin bu cəhətini, hətta, agentin şərfətsiz ölümünün qaçılmaz bir qismət olduğunu fatalistcəsinə göstərməklə, tamamilə düşünülmüş şəkildə işıqlandırır. Onu, bilə-bilə törətdiyi şər əməllərə görə hüquq müdafiəçiləri ilə birlikdə elə özünükülər öldürürlər.

Paylın reneqatlığı əsər boyu oxucular üçün gözlənilməz olmur. “Sakit” sözlər bayağı ifadələrdən daha tez eşidilir. Çünki o, fikrində daim özünü düşünüb və hərbi mükafatlar həsrəti ilə yaşayıb. Tezliklə aydın olur ki, bu agent daxilində ümumiyyətlə insanların ekzistensial xüsusiyyətlərini daşıyır. Olden Payl mənəviyyətsiz əməllərinə mənəvi haqq qazandırmaq niyyəti ilə özünün düşgünlük səviyyəsi ilə ölçülən, amma, özünün belə şüuruna yerləşməyən dəlillər gətirir. Beləliklə də, onun, əxlaq normalarına uyğun gəlməyən hər bir əməli əhkam xarakteri almış ictimai qaydalardan sanki ayrı düşmüş. Bütün bunlar, müharibə şəraitində real olaraq azadlıq və ədalət axtaran adamlarla onun arasında təcridən yaranan uçurumu zənnimizcə daha da dərinləşdirir.

Dissertasiyanın son yarım fəslə ekzistensializmin Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında öyrənilməsi və əxz edilməsi məsələlərinə həsr edilmişdir. Mahiyyət etibarilə bu fəsil əlavə, lakin, ədəbiyyat nəzəriyyəsinə və Azərbaycan yazıçılarının təcrübəsində prinsipcə novatorluq ənənələrindən bəhs edən vacib bir bölmədir.

Bu bir həqiqətdir ki, ortodoks fikirlərin özünüifadə tərzinin flaqmanı olan Avropa ekzistensializmi keçmiş sovet dönməsində Azərbaycanda olduqca təhlükəli və xoşagəlməz bir təzahür hesab edilirdi. Hətta, mövzu etibarilə yaxın olan dissertasiya işlərində belə, həmin cərəyanın tərəfdarları və onların mənəvi sələfləri M.Haydeggerin, J.-P.Sartrın və başqalarının adları elmi mətnlərdən qərəzlə, qəsdən çıxarılırdı. Lakin, diqqətlə yanaşıldıqda görürük ki, müasir Azərbaycan ədəbiyyatında ekzistensializm əyarlı bəzi əsərlər vardır. Bundan başqa, bəzi milli dərsləklərdə və tədris vəsaitlərində, XX əsr xarici ədəbiyyat müntəxəbatlarında, yaxud Azərbaycan ali məktəblərinin filologiya fakültələrinin ixtisas fənləri üzrə tərtib edilmiş proqramlarda ayrı-ayrı ingilis ekzistensialist yazıçılar haqqında xatırlamalar var.

Lazımlı faktların təsdiqi üçün biz ilk növbədə fransız ədəbiyyatında ekzistensializm mövzusunatoxunan Q.X.Quliyevin, N.C.Məmməd-xanovanın, eləcə də, bizi maraqlandıran ingilisdilli müəlliflərin yaradıcılığını elmi-tədqiqat işlərində nəzərdən keçirən Q.İ.Əhmədovun,

E.Z.Səmədovun, A.A.İsmayılovanın, X.İ.Əliyevanın əsərlərinə müraciət etdik.

Belələklə, E.Səmədovun «İngilis ədəbiyyatı Azərbaycanda (İngiltərə-Azərbaycan əlaqələri)» adlı dissertasiyasında respublikamızda müasir ingilis ədəbiyyatının yayılması kökləri və gələcək inkişafı barədə söhbət açılır. Burada tədqiqatçının diqqəti müəyyən dərəcədə U.Qoldinqin, A.Merdokun və K.Uilsonun yaradıcılığı üzərində cəmlənmişdir.

E.Səmədovun bir xidməti də, zənnimizcə, ondan ibarətdir ki, Azərbaycanda, əsasən U.Qoldinqin romanları ilə təmsil olunmuş ekzistensialist istiqaməti də nəzərə almaqla, ingilis ədəbiyyatının yayılmasının inkişaf perspektivlərini müəyyən edə bilmişdir. O, eyni zamanda, ingilis ekzistensialist yazıçılar haqqında xatırlamalar və ya müxtəsər məlumatlar nəzərə çarpan bəzi digər elmi işlərin də adını çəkmişdir.

A.İsmayılovanın “XX əsr 60-70 illərin ingilis yazıçıların əsərlərində gənclər və orta sinif” monoqrafiyasında XX əsrin ikinci yarısında yazıb-yaratmış Böyük Britaniya yazıçılarının bir çoxunun yaradıcılığı nəzərdən keçirilir. Müəllif K.Uilsonun, Q.Qrinin, A.Merdokun, U.Qoldinqin, C.Faulzun əsərlərinin ekzistensializm istiqamətində yazılması mövzusunda toxunur, prinsiplial tənqidçi mövqeyindən çıxış edərək, onların təhlili verilir. Tədqiqat işində M.Sparkın yaradıcılığına xüsusi diqqət yetirilir.

X.Əliyevanın “XX əsr ingilis ədəbiyyatında ekzistensial problem (A.Merdok, U.Qoldinq, İ.Hüseynov, Y.Səmədoğlu yaradıcılığı əsasında)” namizədlik dissertasiyasını xüsusi qeyd etmək lazımdır. Həmin tədqiqat işi bu gün Azərbaycanda ingilisekzistensializminin araşdırılmasına həsr edilmişən iri həcmli və sanballı elmi əsərdir.

Paralel olaraq, dissertasiya işində bəzi əsərlərində ekzistensialist motivlər nəzərə çarpan Azərbaycan yazıçısı Lev Əsgərovun yaradıcılığı da nəzərdən keçirilir. Onun əsərləri hələ ki, ədəbiyyatşünaslıq tədqiqatları obyektı olmamışdır. Biz bunu nəzərə alaraq, hazırkı tədqiqat işini L.Əsgərovun «Doktor Preobrajenskinin əlyazması» fantastik romanlarının qısa xülasəsi ilə başa çatdırmışığı.

Dissertasiyanın sonunda, aparılmış tədqiqatdan irəli gələn aşağıdakı nəticələr və ümumiləşdirmələr yer alır:

1. Dissertasiyada seçim azadlığı nəzəriyyəsi ümumiləşdirilmiş şəklində Jan Pol Sartrın ekzistensial fəlsəfəsinin özəyini təşkil edən anlayışlardan biri kimi təqdim edilir. Sübut edilir ki, qəhrəmanların öz hərəkət tərzini axtarıb tapmaq cəhdləri elə həmin qəhrəmanların özlə-

rinin bir çox hallarda oxşar, “həmsərhəd şəraitə” düşdükləri üçün qəbul etmək məcburiyyətində qaldıqları seçim əsasında həyata keçirilir;

2. M.Sparkın və Q.Qrinin əsərlərində əsas yer tutan seçim azadlığı mövzusu ilə yanaşı, təqsir, məsuliyyət və tənhalıq mövzularınada toxunulur;

3. Ekzistensialist yazıçıların düşüncələrini təkcə mühüm sosial problemlərin həlli deyil, eyni zamanda, insan varlığı ilə bağlı məsələlər də məşğul edir. Buna görə də onlar öz əsərlərində metafizik qəhrəman obrazını nəzərdən keçirirlər.

4. Adları çəkilən müəlliflər öz əsərlərində ekzistensializm cərəyanına xas olan mistifikasiya, pessimizm və irrasionalizm kimi düşüncə tərzindən tam yaxa qurtara bilməsələr də, bədii yaradıcılıqlarında (xüsusən K.Uilsonun əsərlərində) demək olar ki, heç vaxt ümid-sizliyə, tam əlacsızlığa qapanıb qalmırlar.

Dissertasiya işinin əsas məzmunu aşağıdakı elmi məqalələrdə öz əksini tapmışdır:

1. Сравнительный анализ творчества У.Голдинга и А.Мердок // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2008, № 4, s.279-283

2. Тема противоречий в произведениях К.Уилсона // Молодой ученый. Иркутск-Чита, 2009, № 2, с.102-104

3. Концепт “животного инстинкта” в произведениях У.Голдинга // Вестник Казахского гуманитарно-технического университета. Серия филолог. науки. Астана, 2010, № 7, с. 15-20

4. Философия экзистенциализма в романе С.Белю «Между небом и землей» // Dil və ədəbiyyat. Bakı: BDU, 2011, № 2 (78), s. 202 -205

5. Тема вины и ответственности как основной аспект творчества М.Спарк / "Ümummilli lider Heydər Əliyevin sərəncamı ilə ali məktəbimizdə universitet statusu verilməsinin 10 illiyinə həsr olunmuş xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri" III Respublika elmi konfransı. Bakı: ADU, 2010, s. 276 -278

6. Романы Г.Грина как отражение гражданской позиции и жизненных приоритетов автор//Filologiya məsələləri. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Bakı: Elm və təhsil, 2011, № 9, s 334-345

7. Нравственный выбор как центральная тема в произведениях Г.Грина / Международная заочная конференция «Филология и лингвистика: проблемы и перспективы». Челябинск, 2011, с. 8 -11

8. Влияние европейского экзистенциализма на азербайджанскую литературу // Таğıуев oxuları. Bakı: Mütərcim, 2011, s. 331-336

9. Влияние философских идей Ж.-П.Сартра на английскую литературу середины XX века // Межкультурные коммуникации. Тбилиси: 2012, № 17, с.107-111

10. Модификации проблемы вины и ответственности в ранних произведениях М.Спарк // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Bakı: BSU, 2012, № 1, s. 138-141.

THE SEARCH FOR A HERO IN THE ENGLISH EXISTENTIAL
NOVEL OF THE XX CENTURY
(based on the works of Colin Wilson, Muriel Spark, Graham Greene)

SUMMARY

The present thesis is devoted to the works of the outstanding representatives of the postwar English literature C.Wilson, M.Spark and G.Greene. These authors are primarily united by the commitment to a single art trend – existentialism. However, in the former Soviet literature, as a rule, their works were considered from the ideological positions. So, the works of these writers require a thorough reassessment through the prism of modern philological science.

This thesis consists of an introduction, two chapters including some paragraphs, a conclusion and a list of references.

The first chapter “Specific Character of English Existentialism” includes two paragraphs. The first paragraph is called “J.-P.Sartr’s Philosophy as a Generalizing Factor of Ideas in the English Existential Novel”. This chapter considers the features of English existentialism as well as the influence of J.-P.Sartr and some other writers and philosophers on the world outlook and ideas of the above-mentioned authors. The second paragraph, “The Mirror of Contradictions as Colin Wilson’s existential Phenomenon”, touches the point that existentialism in the world literature is an extraordinary and ambiguous phenomenon. In most cases, referring to existentialism, the authors and specialists in literature see only absurd, despair and total meaninglessness of the human existence. However, there are some writers that try to find the way out of hopeless pessimism. The present work emphasizes that C.Wilson, and to some extent M.Spark and G.Greene, belong to the latter group.

The second chapter “The Search for a Hero and the Problem of Choice in a Modern Existential Novel of Great Britain” includes three paragraphs. In the first and in the second paragraphs that are called “Heroes’ Perception of Guilt and Responsibility in the Stories and Novels of M.Spark” and “The Problem of Alienation in Graham Greene’s Works” respectively great attention is paid to the global existential issues of freedom of choice, alienation, guilt and responsibility reflected in the novels of M.Spark and G.Greene. In the third paragraph named “Research and Perception of the

Existentialism in the Azerbaijan Study of Literature” the issues concerning studying of existentialism in Azerbaijan study of literature are discussed. It also analyses existential motives in some works of the Azerbaijan author Lev Askarov.

The summary of the thesis presents the main results and scientific-theoretical principles.

Çapa imzalanıb: 17.09.2014
Format: 60x84 1/16.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

